

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 8.

Lördagen den 21 Februari

1874.

Svenska kyrkan och missionsverket.

Då vi hittills icke hört af någon kunglig proposition om förändring af kyrkomötesförordningen, i sådan syftning att kyrkomötet skulle ega rätt till att genom val utse en missionsstyrelse för svenska kyrkan, är det antagligt att den skrifvelse senaste kyrkomötet till k. m:t för detta ändamål aflät icke kommer att leda till någon påföljd. Om så sker, skola vi icke mycket beklaga oss deröfver. Den verksamhet som den svenska kyrkan af pligt och böjelse utöfvar för hednaverldens evangelisering kommer i alla händelser, hädanefter som hittills, att ega rum genom dess enskilda medlemmar såsom ett frivilligt åtagande. Sådant är också förhållandet i alla protestantiska länder der det gifves en mission, och sjelfva den anglikanska kyrkan gör härvid intet undantag, ty dess mission är ett enskildt sällskap lika väl som Evangeliska fosterlandsstiftelsen och Svenska missionssällskapet, endast med den skillnad att samtliga biskoparne äro sjelfskrifna medlemmar af styrelsen, och att ingen kan vara ordförande deri utan att hafva säte i parlamentet. Föreställningen att någon ting större skulle kunna uträttas, om kyrkan sjelf toge missionsverksamheten om hand, föranledde en underdånig skrifvelse af 1868 års kyrkomöte, med anhängan om nedsättandet af en komité, hvilken skulle uppgöra förslag till stadganden om missionsverkets inordnande i kyrkan, sedan förbindelser blifvit inledda med de redan inom landet bestående missionsanstalterna, för att

utröna, huru vida dessa voro böjda att sluta sig till den ifrågasatta kyrkomissionen. Ingendera af dessa föreningar fann sig emellertid böjda att under närvarande omständigheter derpå ingå, och deras afböjande svar kunde icke förvåna, då de nu visste hvad de förmodade åstadkomma och kunde derefter beräkna sina åtgärder, men omöjligt kunde göra sig någon föreställning om arten och omfånget af en institution som ännu icke trädt i verksamhet. Den nedsatta komitén uppgjorde ett storartadt schema till flere grader af missionsstyrelser och möten, från församlingens och stiftens ända upp till det allmänna missionsmötet. Denna tunga och vidlyftiga apparat fann vid kyrkomötet förleden höst intet understöd; man inskränkte sig, efter en långvarig diskussion och en stor mängd omröstningar, i hvilka hvarje beslut bestämdes med några högst få rösters öfvervigt, till att hos k. m:t begära utarbetningen af en »författning för svenska kyrkans missionsverksamhet», eller snarare en ordningsstadga för hvad som af kyrkan och kyrkomötet borde iakttagas med afseende på enskildas bemödanden för missionsverket. Denna författnings hufvudsakliga bestämmelse skulle vara att på 3:dje Böndagen hvarje år missions-saken skulle göras till föremål för predikan, och en kollekt till dess förmon upptagas, hvars belopp borde, liksom de frivilliga gåfvor hvilka kunde inflyta, af hvarje pastorsembete insändas till domkapitlen, för att af dem öfverlemnas till en af kyrkomötet

utvald missionsstyrelse med erkebiskopen såsom själfskrifven ordförande, hvilken styrelse skulle bestå af sex ordinarie ledamöter och hafva sitt säte i hufvudstaden. Af denna styrelse skulle hvad man kallat »svenska kyrkans samfälda verksamhet för missionen» utöfas i den mon omständigheterna medgäfvne, genom att understödja välkända främmande missionsföreningar, genom att utsända och underhålla missionärer bland icke kristna folk samt understödja och vårda de kristna församlingar som af dessa kunde bildas, genom att i egna anstalter uppfostra missionärer och utgifva missionskrifter, samt genom andra till ändamålet ledande åtgärder. Inför hvarje ordinarie kyrkomöte skulle öfverstyrelsen redovisa för sina förvaltningsåtgärder, afgifva berättelse samt göra de framställningar i öfrigt till hvilka omständigheterna kunde föranleda, och redogörelsen tryckas, för att vid näst derefter inträffande missionsfest i sin helhet eller till sitt väsentliga innehåll meddelas församlingarna.

Om någon af våra läsare tycker att det af den ursprungliga planen till en kyrklig missionsinrättning icke återstår särdeles mycket i dessa få och torftiga bestämmelser, så våga vi icke säga att han har särdeles orätt. Den goda afsigten är emellertid ögonskenlig och förtjent af allt erkännande, äfven så den praktiska klokhet som gjorde att mötet skygade till baka för alla dessa styrelser och representationer med beslutanderätt, utan att man klart kunde inse hvad de egentligen kunde få att besluta. Kommer den ifrågasvarande öfverstyrelsen verkligen till stånd, så är det icke troligt att dess göromål blifva många eller svåra. De båda redan befintliga missionssällskapen skola utan allt tvifvel fortfarande draga till sig de penningmedel som redan äro vana att flyta i denna riktning, och hvilkas bestämmelse är för de gifvande väl bekant. Ett eller annat tusental i frivilliga gåfvor, och lika mycket i kollektor skall förmodligen derutöfver blifva årligen stäldt till missionsöfverstyrelsens föfogande. En eller annan missionskrift skall kunna dermed utgifvas, må hända också en eller annan missionärs uppfostran vid främmande institut dermed bekostas, och större eller mindre anslag lemnas till understöd åt erkända utländska missionsföreningar; men det är knappast troligt att svenska kyrkan med sådana tillgångar skall kunna öppna något eget institut för bildande af missionärer, ännu mindre

underhålla sjelfständiga missioner i främmande världsdelar.

Innan vi gå vidare och söka göra oss reda för de hjälpmedel hvarmed den yttre missionen för närvarande främjas från Sveriges sida, måste vi för ett ögonblick fästa vår uppmärksamhet vid frågans formella behandling, och vi skola då finna, att icke allt i detta afseende är så klart som det vid första ögonkastet kan synas. Inför debatten i kyrkomötet hafva formerna i allmänhet mindre betydelse än de ega för riksdagens kamrar, och den filantropiska värme som inom den förra institutionen är van att uttala sig lyssnar i sin hänförelse sällan till sådana betänkligheter som hemtas från ordalydelsen af författningsparagrafer. Den 9 § i den kungliga förordningen om allmänt kyrkomöte af den 16 november 1863 uppdrager noggrant gränserna för denna representations verksamhet, sålunda att kyrkomötet endast eger upptaga kyrkliga mål, hvilka af konungen till det samma öfverlemnas eller af någon dess ledamot väckas. I hela denna förordning finnes deremot ingen ting som berättigar kyrkomötet att utom och oberoende af sjelfva mötesinstitutionen tillsätta styrelser för det ena eller andra ändamålet och med dem ega omedelbara förbindelser, som icke förmedlas genom k. m:t. En anmärkning i denna syftning framställdes också vid kyrkomötet, men vann icke det afseende den enligt vår tanke förtjente. Chefen för eklesiastikdepartementet yttrade sig visserligen om frågans formella behandling temligen omständligt, men det är oss icke klart hvad han dermed egentligen åsyftade. Å ena sidan sade han sig anse önskvärdt att inga yttre band lades på den frivilliga verksamheten för den kristna lärans utbredande, och han erinrade i detta afseende om ett förslag, som väcktes inom presteståndet vid 1858 års riksdag rörande missionsväsendets upptagande i kyrkan; å andra sidan tycktes han finna angeläget att den större och mera omfattande missionsverksamhet som här var satt i fråga genom en formlig lagstiftning erhöles stadga i sitt förrättningssätt; att ju kyrkomötet, såsom hela den svenska kyrkans närmsta målsman — k. m:t hade såsom den *högsta* redan gjort hvad på honom ankom genom tillsättningen af en komité — icke borde lemna ifrån sig föfogandet öfver missionsverksamhetens yttre ordnande, derom sade han sig för sin del ingalunda vara tveksam, och någon myndighet mera egnad att utse en

missionsöverstyrelse än kyrkomötet förklarade han sig sannerligen icke kunna finna. Hans uppfattning af mötets befogenhet i denna särskilda fråga insveptes i någon ting liknande ett orakelsvar. »Skulle kyrkomötet i något fall anse sig förhindradt att härvid utsträcka sin verksamhet så långt som önskligt vore — t. ex. genom inskränkningen i § 9 af mötets instruktion — så ser jag intet hinder för, att lika väl som kyrkomötet af k. m:t kan begära utarbetandet af en författning och tillsättandet af en styrelse, mötet hos k. m:t söker den erforderliga myndigheten att sjelft ombestyrta detta. Jag ber att detta mitt yttrande icke må anses förestafvad af begäret att slippa ifrån ett besvär. Äfven med fara att icke blifva fullt trodd, måste jag uttala, att hvad jag sagt hvilat helt och hållet på öfvertygelsen derom, att för den svenska kyrkans missionsverksamhet det är af lika stor vikt som för den enskilda associationens att ega så fria händer som möjligt.»

Så vidt detta yttrande innebar en inbjudning till mötet att hos k. m:t begära den erforderliga utvidgningen af sin myndighet, lemnade kyrkomötet det samma icke någon uppmärksamhet; må hända var anledningen dertill den att mötets medlemmar väl visste, hvad som syntes hafva undfallit ministern, att k. m:t icke utan riksdagens bifall kunde göra någon ändring i kyrkomötesförordningen. Kan hända förestälde man sig också att, efter det yttrande man hört från statsrådsstolen, k. m:t sjelf skulle taga denna fråga om hand utan allt tillgörande af kyrkomötet. Såsom saken nu står, kunna vi icke egentligen se hvart det fattade beslutet skall leda: konungen kan svårligen, mot kyrkomötets önskan, på egen hand tillsätta en missionsstyrelse, och då kyrkomötet 1878 åter sammanträder, har det lika litet som hittills någon rättighet att utvälja de ifrågavarande styrelseledamöterna.

Såsom redan är sagdt se vi deri ingen stor skada. Anordnandet af en årlig missionsgudstjänst efter kyrkomötets önskan beror i alla fall af konungen såsom kyrkans högsta styresman, och kollekt för hvilket ändamål han behagar kan han ju också pålysa. Vi dela icke i allt de stora förhoppningar som blifvit fästa vid omvändelseverket hos hedningarne, liksom vi icke heller i befallningen till lärjungarne uti Nya Testamentet, *att gå ut i hela världen, lära och döpa allt folk* o. s. v., kunna se ett så oförtydbart åliggande för

kyrkan såsom en slutet korporation att taga saken om händer. Men det är ganska tillbörligt att församlingarnas menigheter åtminstone en gång om året påminnas om tillvaron af folkslag, hvilka ännu sakna den kristna odlingens välgärningar, och om skyldigheten att göra något till deras bästa. Både missionsfester och penninginsamlingar ega redan nu rum. Kanske skötes den senare saken bäst, om den öfverlättes åt det enskilda nitet; en stor sjelfständig missionsverksamhet kan vårt samhälle aldrig komma att utöfva: det har inga kolonier eller andra intressen, som bringa oss i varaktiga förbindelser med främmande verldsdelar. Icke heller äro landets ekonomiska krafter, oaktadt de senare årens lyckliga tillväxt i välstånd, sådana att några särdeles betydligare penningmedel än för närvarande kunna undandragas den enskilda välgöreheten, och hvad vi kunna bidra till hedningarnes omvändelse är en försvinnande obetydlighet i jämförelse med den storartade verksamhet som utöfvas af större och rikare nationer. Vi tala nu icke om den katolska propogandan, med dess mäktiga ordenssällskap, som redan för århundraden sedan tagit fast fot i de aflägsnaste delar af världen. Före början af det nittonde århundradet kan man knappast tala om en protestantisk mission, men sedan den tiden har denna verksamhet vunnit en oerhörd utveckling. I England uppstod omkring denna tid Sällskapet för evangeliets förkunnande — Society for the propagation of the Gospel — och de första danska missionärerna afreste till Indien. Sedan dess hafva i England ensamt uppstått mer än 30 andra missionsföreningar, Church Missionary, London, Wesleyan, Baptist, m. fl., utom bibelsällskapen och de många föreningarna för spridande af kristna skrifter, hvilka väsentligen arbeta i samma syftning. Vi hafva framför oss några intressanta utdrag ur dessa föreningars räkenskaper. För år 1871 hade de betydligaste af dessa sällskap, med utelemnande af en mängd mindre, en sammanlagd inkomst af omkring en million p. st., hvaraf nära två tredjedelar användes uteslutande för den utländska och koloniala missionen — af de episkopala föreningarna ensamt icke mindre än 440,810 p. st. Men detta utgör icke på långt när alla de medel som användas för den främmande missionen; så subskribera de infödde hinduerna årligen ganska betydliga belopp för underhållande af kristna församlingar, och ensamt från Tonga-

örarne upptogo wesleyanerne för det nämnda året 6,000 p. st., utom det att på många ställen kyrkor och skolor både anläggas och underhållas genom på enskild väg samlade bidrag. Vi komma säkert icke långt ifrån sanningen, om vi säga att England ensamt årligen använder en million p. st. på missioner bland hedningarne. Antalet af personer som uteslutande användas för kristendomens utbredande af de tre förnämsta engelska sällskapen är följande: af Soc. Propag. Gosp. 468 prestvigda missionärer, 855 kateketer och lekmanslärare; af Church Missionary 2,589 prester och lekmanslärare samt af Wesleyan 1,071 prestvigda och biträdande missionärer, 4,141 betalda biträden och kateketer, 25,543 oafönta agenter, lärare i söndagsskolor o. s. v. Hvilka summor som årligen utgå från Amerika för samma ändamål, äro vi icke i tillfälle att med visshet uppgifva; 1847 hade de tre förnämsta amerikanska missions- och bibelsällskapen tillammans en årlig inkomst af omkring 250,000 p. st., och man lärer nog kunna utan öfverdrift antaga att denna summa sedan dess blifvit fyrdublad. Hvad som utgår från de öfriga protestantiska länderna i Europa, Holland, Tyskland, Schweiz, Danmark och de protestantiska delarne af Italien och Frankrike, är icke heller någon obetydlighet, så att allt det som från de europeiska staterna och deras underlydande i andra verldsdelar användes för hedningars omvändelse nog torde kunna mäta sig med hela vår statsreglering. En författare i en engelsk tidskrift som behandlar detta ämne beräknar på ett ungefär, att om man tager alla kristna missioner till samman, de som tillhöra den grekiska kyrkan lika väl som den katolska och de olika grenarne af den protestantiska, så äro icke mindre än hundra tusen menskliga varelser i en eller annan egenskap årligen använda till hedningarnes undervisning; alla nu bebodda trakter af världen trampas af kristna missionärens fötter, och tjockt såsom ett snöfall spridas på alla världens språk biblar, nya testamenten och andra andliga skrifter.

Om det endast gälde att jemföra siffertal, skulle vid sidan af dessa stora siffror våra svenska missionsbemödanden spela en mycket sorglig rol, och vi kunna rätt väl fatta att några af kyrkomötets medlemmar satte sig emot missionsverkets införlifvande med kyrkan, då härifrån så litet penningmedel vore att påräkna, och man var rädd att svenska kyrkan

endast skulle göra fiasco. Svenska missions-sällskapet, som nu lefver på sitt 39:de år, har enligt sin sista berättelse för missions-året — från april 1872 till april 1873 — redovisat omkring rdr 10,000, såsom använda för dess deltagande i Leipzigmissions-sällskapets mission i södra Indien. Denna förening använder fortfarande tre personer som arbeta för tamulerna. En af dem sysselsätter sig företrädesvis med litterära arbeten, har fortfarande utgifvit sin tidskrift med det vackra namnet Morgonrodnaden och fullbordat tamuliska översättningar af flere protestantiska skrifter, bland andra Augsburgiska bekännelsen och öfriga symboliska skrifter. Han har i sin församling under året fått döpa tre fullvuxna hedningar, haft 8 konfirmander, delat ut nattvarden några hundra gånger och dertill deltagit i undervisningen vid ett enskildt prestseminarium. Den andra, hvilken, sjelf tionde, sköter den stora missionsstationen Tanjore, med en mängd underlydande små församlingar, uppgifver 9 skolor under stationen med 172 skolbarn, och sköter sjelf den högsta, ett 5-klassigt läroverk med 5 lärare, som åtnjuter understöd af den anglobritiska regeringen; derjemte förestår hans hustru en tamulisk flickskola, hvilken af den officiella skolinspektionen åtnjutit det vitsordet att den öfverträffade alla andra likartade anstalter i distriktet, och att dess elever i öfversta klassen, efter ett års ytterligare studier, utan svårighet skulle kunna aflägga den af regeringen föreskrifna lärarinneexamen. Utom dessa nya skolor har denne lärare haft den tillfredsställelsen att under året på bekostnad af en skånsk missionsförening upprätta privatskolor i ett par af distriktets byar, hvilka äro bestämda ensamt för att till hednabarn utsträcka den kristna undervisningens välgärningar, och i en af dem har han redan haft öfver 100 små tamuliska lärjungar. Denne erfarne man klagar för öfrigt mycket öfver svårigheten att förmå de kristnade infödingarne till utöfvande af någon undervisande verksamhet: i följd af sitt inåtvända lynne blir hinduen lättare botgörare än predikant och tycker mera om att lida än att verka för kristendomens sak. Han har för öfrigt gjort besök i sjukhus och fångelser, till och med i de inföddes hem, men frukten har, i anseende till de kristna tamulernas dåliga seder, varit ganska ringa: 4 hedningar hafva under året blifvit döpta, 8 upptagna från andra kyrkosamfund och 3 affällingar återupptagna, hvaremot icke mindre än 54

af den lilla församlingens medlemmar hafva under året öfvergått till katolska kyrkan och 10 ytterligare till den engelsk-episkopala. Den tredje missionären skulle öfvertaga en filialstation, som lyder under den i Coimbatore; han är nyligen gift, hans hustru undervisar skolflickorna i sömnad och sång, och det unga paret lefver i det bästa förhållande till de inhemska familjerna.

Detta är icke mycket att visa på papperet, men hvad vi höra om missionärerna ser väl ut, och det synes såsom en viss litterär förfining utmärker deras verksamhet. Om en officiel kyrkomission kommer till stånd, är det sannolikt bland de klasser som utgöra Svenska missionssällskapet som den kommer att hemta sina flesta anhängare, och dertill några bland presterskapet i stiftet, hvilkas ytterliga renlärighet aldrig synes kunna för-låta Svenska missionssällskapet att det en gång understödt Evangeliska brödräfsamlingens missionsarbete, den tid herrnhutarna hade namnet för sig att stå främst bland kristendomens predikare i hedna länder.

Om vi således närmast kunna jemföra Svenska missionssällskapet med det engelska Church Missionary, kan Evangeliska fosterlandsstiftelsen lämpligast ställas på samma linie med wesleyanerne och de föreningar inom lågkyrkan som hålla sina årsmöten i Exeter Hall. Evangeliska fosterlandsstiftelsen är så till vida en demokratisk anstalt, som den vänder sig till de stora massorna och talar deras språk. Vi ingå här icke i något bedömande af stiftelsens dogmatiska öfvertygelser; vi hålla oss helst främmande för detta ämne, och vi skola alldeles förbigå den inre missionen eller kolportörsväsendet, ehuru det någon gång synts oss gifva anledning till befogade anmärkningar. Stiftelsen underhåller utom två sjömanspredikanter i Konstantinopel och Liverpool, hvilka till någon del uppbära understöd af svenska staten, ett missionsinstitut med fyraårig kurs och en station på östra kusten af Afrika, hvarjemte den understöder en eller annan svensk som står i främmande missioners tjänst. Tre af stiftelsens missionärer hafva verkat i Massuah, Eilot och norra delen af Abessinien. Några sifferdetaljer finnas icke i årsberättelsen meddelade, utom den att i skolan Massuah 9 barn åtnjuta undervisning, samt att på sista tiden dertill kommit två slafbarn, hvilka genom franska konsulns försorg blifvit befriade. Men hvad som är af större intresse än siffror är

underrättelsen att flere hemmavarande missionsföreningar och enskilda personer åtagit sig att underhålla hvar sitt barn af dem som i denna skola njuta uppfostran. Vi kunna väl tänka oss det deltagande hvarmed dessa anspråkslösa kretsar och deras medlemmar mottaga hvarje underrättelse om sina obekanta fosterbarns välförhållande, samt kanske då och då en medelmåttig fotografi af några svartulliga människokräk. Vi förmoda att den uppfostran som här bestås icke är af det utsöktare slaget, men åtskilliga omständigheter gifva vid handen att den är rätt praktisk. Stiftelsen lägger stor vikt derpå att dess missionärer lära sig arbeta, och med rätta fordras att eleverna, om möjligt skola lära något handverk. Den saken har större betydelse än man i första ögonblicket varseblifver, och kristendomen har för sitt utbredande hos de lägre stammarna på jorden långt mer att tacka de hvite människors öfverlägsenhet och föresyn i livets dagliga förrättningar än deras dogmatiska lärdom och deras färdighet att med förkrossande kraftord skämma ut sina medtäflare af andra bekännelser. Vi undra just med hvad uppmärksamhet eller uppbyggelse en nyomvänd hindu läser bekännelseskriterernas diatriber mot påfvedömet på 1500-talet, men får han vackra sånger och berättelser, som anslå hans fantasi, blir framgången en helt annan. Kommer dertill den främmande läraren och visar honom huru han skall bete sig för att undgå sjukdomar och elände, bättre odla sin jord och genom handeln bortbyta sitt eget öfverflöd mot okända goda ting, så har missionsverksamheten en säker häfstång att verka med. En af missionsbröderna i Afrika utöfvar, såsom det synes, en välgörande helsovård vid en berömd mineralkälla, hvilken infödingarne lärt sig begagna. Vi nytja ogera braskande uttryck, men om någonsin en människas gerning bör kallas välsignelsebringande, är det sannerligen denna.

Det tycks råda mycken enighet och en viss samverkan mellan den norska missionen hos Zulukafferne under den vördnadsvärde biskop Schreuder och den svenska; normännen hafva t. o. m. ifrågasatt att åt svenskarne upplåta en del af Madagascars, ehuru förslaget denna gång icke ledt till någon påföljd, och Evangeliska fosterlandsstiftelsen i stället beslutit på allvar fortsätta sina arbeten på Afrikas östra kust. Tvärt emot den regel som de engelska missionsstyrelserna oafåtligt inskär-

pa hos sina predikanter, att strängt afhålla sig från allt hvad som heter politik, synas både svenskar och normän stå i ett mycket förtroligt förhållande till potentaterna, och fosterlandsstiftelsens missionärer hafva af konungen i Shoa blifvit inbjudne att besöka hans rike. I Zululandet har, enligt hvad som berättas i första häftet för i år af den norska tidskriften Tids-Tavler, biskop Schreuder nyss utöfvat ett afgörande inflytande på landets tronföljd och till trots för flere andra pretenderer på tronen upphöjt prins Uqencvajo; — med den underrättelsen att bokstäfverna *q* och *c* i kaffernes språk beteckna de bekanta smackljuden, torde våra läsare icke hafva någon svårighet att uttala det kungliga namnet med all den noggrannhet som vederbör. Den gamle biskopen har för denna väntjänst af den nya konungen fått till skänks en stor landsträcka, der det synes vara hans afsigt att upprätta en fri kristen stat till afrikarnes undervisning och föredöme. Lyckas detta vackra företag, har den äldre patriarken på ett segrande sätt krönt sin 30-åriga verksamhet bland kafferne och kanske lagt grund till en nordisk missionsstat, som genom sitt åkerbruk, sin yrkesflit och samhällliga organisation kan verka minst lika mycket för att bereda kristendomens insteg som genom direkt predikande. Genom granskandet med Port Natal och andra engelska kolonier på sydöstra kusten af Afrika hafva våra landsmän en trygghet och en utsigt på beskydd, om så skulle erfordras.

Evangeliska fosterlandsstiftelsen förfogar, såsom man vet, öfver ganska betydliga tillgångar: önsamt för den utländska missionen redovisas gåfvomedel i penningar och natura till ett årligt belopp af omkring rdr 40,000, och med det skarpa affärssinne som utgör ett hufvuddrag i styrelsens förvaltning, har den kunnat till dessa gåfvor foga egna vinster, nemligen nettoafkastningen af Missionstidningen och andra bokförlag. Af dessa medel underhålles missionsinstitutet, missionen i Afrika, sjömanspredikanterne i Konstantinopel och Liverpool; ett bidrag af rdr 500 har varit lemnadt till den svenska kyrkans i Chicago återuppbyggande, äfven som smärre anslag blifvit lemnade för enskilda missionärens helsovård, resor till fäderneslandet o. s. v. Missionen i Afrika har under räkenskapsåret kostat jemte utrustning och annat omkring rdr 7,500, men detta omfattar icke allt hvad som blifvit använt för den utländska missionen; stiftelsen har ett

eget fartyg, som blifvit bygd af särskildt för detta ändamål gifna bidrag, nemligen det så kallade missions skeppet Ansgarius, som för några månader sedan anträdde sin färd till Afrika. Planen att bygga ett enkom fartyg, för att frakta missionärer till deras stationer och dess emellan gå i vanlig fraktfart, har förekommit många ovanlig och äfven opraktisk; på rätt gyckel har det icke varit någon brist, och kunde stickord tillintetgöra företag, skulle detta fartyg aldrig hafva visat sina vackra former på vattenytan. Men den som såg det varma deltagande hvarmed skeppet på sin utresa genom skärgården helsades från land och af otaliga båtar begriper, att här var något mera än en fantasi, och att tusental af menniskor omfattat saken såsom en affär för lifvet. I de 100, eller 110,000 rdr hvilka under 4 år blifvit samlade för detta ovanliga skeppsbygge ligger mer än en enkans skärf, ty fosterlandsstiftelsen, ehuru väl omhuldad af de högre och högsta klasserna i samhället, drar dock sina rikaste tillflöden ur de djupa lederna, och det har säkert fordrats tusental af rörande uppoffringar för att foga dessa plankor, väfva dessa segel och tvinna dessa garn. Skeppet kostar med sin fulla utrustning ännu några tiotusental öfver den sammanbragta fonden, men styrelsen har ingen fruktan att icke bristen skall snart fyllas genom frivilliga gåfvor. Vi tro så med. Vi beundra icke allt för mycket det slags hushållning som bygger vidlyftiga ekonomiska företag på hvad som kallas »Guds försyn»; man har sett välgörenhetsinrättningar styrda under denna finansiella régime, som förutsätter ett obegränsadt kreditiv hos den eviga barmhertigheten, på hvilket man drar genom böner, hvilka alltid honoreras. Det är klart att med en sådan hushållning kunna tvingande behof och bittra förlägenheter icke uteblifva, men med samma ledighet hvarmed man i öfrigt inblandar verldsregeringen uti det dagliga lifvets simplaste förehafvanden, har man ingen svårighet att förklara dessa, genom egen oförtänksamhet ådragna lidanden såsom speciella gudomliga tillskyndelser, och när nöden blir för stor, samlas man, faller på knä och anropar himlen om ett rekommenderadt bref med så och så många hundra rdr, hvilket alltid anländer med nästa post. Vi tro icke att detta är det bästa sättet att ställa till för sig och sina medmenniskor; vi hafva af naturen fått förmåga af beräkning och förutseende, och dessa ädla egenskaper är det var

pligt att genom öfning utbilda. Men i botten på denna fromma vidskepelse — vi hafva ej något bättre namn — ligger en praktisk tanke, hvilken på vårt världsliga språk kan öfversättas ungefärligen sålunda. Hos hvarje folk fins det en fond af ädla drifter, ett begär att uppföra och hjälpa, som är sig någorlunda lika; då dertill de ekonomiska medlen i landet snarare ökas än minskas, kan man med all sannolikhet räkna på en oförändrad benägenhet att understödja välvilliga och nyttiga företag. Vi hoppas därför att det menniskoälskande rederiet snart skall kunna betala sin skuld, och att det med lyckliga fraktfarter i en icke aflägsen framtid skall inbringa nya vackra belopp för att användas till utvidgande af missionsverksamheten. För missionspersonalen är företaget utan tvivel en stor välgärning; fartygets periodiska besök vid de olika stationerna skola gifva missionärfamiljerna en känsla af trygghet, hembrefnad och sammanhang med fäderneslandet, på samma gång som deras timliga behof bättre och billigare kunna fyllas. Fartyget medförde, om vi icke misstaga oss, byggnadsmaterialier till nya hus för våra nordiska nybyggare, och för öfrigt massor af saker, hvilka de endast på detta sätt kunnat erhålla, men som i deras aflägsna vistelseorter äro dem af det högsta värde.

Man må fästa all möjlig vikt vid missionsverksamheten och gerna medgifva att den, behörigen begränsad, är alla kristnes pligt, men det lär icke kunna nekas att omvändelsearbetet på det hela gått betydligt till baka, och de frommas hopp om hela jordens kristianisering lär åtminstone icke i våra dagar gå i fullbordan. Ju äldre världen blir, dess svårare blifva omvändelserna. Under kristendomens första sekler gick dess utbredning öfver hela världsdelen såsom ett stort väder; det var då också den tidens mest bildade folk som blefvo proselyter. De besvärades icke mycket med dogmatiska spetsfundigheter, upptagandet af en ny gud till dem de hade förut gjorde dem icke den ringaste svårighet, och de antogo de nya symbolerna snarare såsom ett tecken på en ny världsåskådning än såsom intyg om en teoretisk doktrin. Med de stora maritima upptäckterna i slutet af det fjortonde och början af det femtonde seklet fick missionsväsendet på en gång en ofantlig fart, och den katolska kyrkan vann för mycket godt pris anhängare i tusental. Vi höra att i Japan funnos år 1596

400,000 infödda kristne, 20,000 kineser döptes det enda året 1664, ännu 50 år derefter talades det i Kina om 300,000 kristne, och ännu ett femtiotal senare veta vi ur ojemförligt säkrare källor, att 100,000 indianer i Sydamerika lefde under jesuitfädernas regering. När holländarne 1795 blefvo fördrifne från Ceylon, lemnade de på denna ö efter sig 350,000 protestantiska kristne, och den portugisiska missionen räknade minst lika många skriftebarn. Genom freden i Amiens öfverlemnades ön åt engelska kronan, och tio år derefter hade protestanterna nedsjunkit till ett antal af 150,000, oaktadt den ofantliga spridningen af biblar och andra andaktsböcker på tamuliska och cingalesiska språken. Enligt en alldeles färsk missionsberättelse, som vi hafva under ögonen, räknar engelska kyrkan för närvarande på Ceylon 20,000 medlemmar, utom något öfver 2,000 wesleyanska metodister och några få hundratal baptister; vi veta icke om i detta antal äro inbegripne de 18,000 hvita människor som för närvarande bo på Ceylon, men vi anse det ingalunda otroligt. Vi vilja dermed icke hafva sagt att en tidigare kristendom försvinner spårlöst från något folk. När biskop Chapman 1845 besökte Ceylon, fann han der mycket vidsträckt spridd ett slags alldeles ny tro, en besynnerlig sammansättning af kristna fragment och inhemsk vidskepelse. Så går det öfver allt der icke en högre grad af världslig odling lemnar tillräckligt underlag för den religiösa; hvar och ett folk ombildar efter sitt lynne och sina behof den nya läran, och det inträffar med nödvändigheten af en naturlag, att den kristendom som predikas i Kina, Indien, Birmah eller bland Nordamerikas rödskinn är helt annan än den som förkunnas i England eller Holland. Vi tro så mycket som någon på människoslägtets oupphörliga fortgång till ett bättre, men man får icke föreställa sig att de andliga framstegen skola öfver allt gå i samma enformiga bana. Skall den protestantiska missionen för den närmaste framtiden uträtta något mer än hittills, måste den förfara storsint och omdömesrikt samt mindre påtvinga föremålen för sitt omvändelsearbete några vissa lärosatser än i allmänhet utveckla deras anlag och lyfta deras andliga instinkter. Väl hafva vi sett någonstädes berättadt om det svar en kines en gång skall hafva gifvit en protestantisk missionär, att han aldrig i sitt lif hört något så förnuftigt och begripligt

som det athanasianska symbolum, och han förebrådde sin europeiska lärare, att han icke förr fått del af denna i hans tycke så särdeles sunda och praktiska lära. Men om denna berättelse icke är en from dikt, så är den åtminstone ett undantag från den vanliga regeln, och i allmänhet torde det kunna sägas att de lägre racerna lära långt mer af missionärernas personliga föredöme än af deras teoretiska undervisning. Vi äro särdeles misstroende när vi höra dessa rop om underbara väckelser i milliontal, som äro så vanliga från den engelska lägkyrkans platformer, och vi veta icke om ej de fåtaliga svenska missionshushållen på kusterna af Indien och Afrika i sina anspråkslösa skolor åstadkomma mera verkligt godt, fastän de

räkna sina proselyter i tiotal och enheter. Formerna för denna i sanning ädla verksamhet bekymra oss föga, antingen den hädanefter som hittills bedrifves genom frivilliga föreningar eller på visst sätt regleras såsom den svenska kyrkans gemensamma förrättning. Kommer en inrättning i den senare syftningen till stånd, behöfva vi icke blygas för fåtaligheten af våra missionärer eller ringheten af våra penningbidrag; siffror kunna imponera men äfven missleda, och hvad en enda redlig arbetare i det sannas och godas tjänst uträttar till att bereda frid på jorden och en god vilje bland människor är mer än som kan uttryckas i några långa och skrytsamma siffertal.

Bidrag till våra husdjurs historia.

Det kan väl tyckas att vi om dessa våra gamla bekanta redan veta så mycket att ingenting är att tillägga; men detta är icke förhållandet. Från natur och språkforskning komma allt emellanåt nya drag till vår kännedom; att sammanfatta några af dessa, hvilka kunna hafva ett allmännare intresse, är ändamålet med följande rader.

Vid en uppräknig af dessa människans vänner och bundsförvandter är det omöjligt att icke sätta hunden i första rummet: denna plats anvisar honom både historien, den större närhet i hvilken han befinner sig till människan, den trohet och tillgifvenhet hvarmed han under hennes vilja underordnar sin egen, hans intelligens och hans förmåga att göra den brukbar på många olika områden. Det är ännu en omständighet som ger honom denna framstående plats bland kulturdjuren. Intet annat djurslägte besitter i så hög grad som han den egenskapen att kunna aklimatisera sig öfver allt på jorden och följaktligen med lätthet följa människans flyttningar; ursprungligen rofdjur, har han under tidernas lopp lärt sig lefva på vegetabilisk föda, hvilket också är händelsen med katten. Icke heller innesluter något annat af husdjuren en sådan mängd af arter och varieteter till storlek, form och beklädnad. Från den engelska doggen till den lilla knähunden, som icke är mycket större än ett nystan, från den glatta, snagghåriga vindthunden till pudeln och den silkeshåriga bo-

lognesaren, från den starkt bygda slagtarhunden ända ned till taxen, hvilken mångfaldighet i utseende, lynne, vanor och förrättningar. Intet annat kulturdjur kan dertill uppvisa någon motsvarighet.

Vi skola icke inlåta oss på den af naturforskarna mycket debatterade frågan om hundslägtets ursprungliga enhet eller härstammande från flere stamföräldrar. Några härleda det från den urrace hvilken antagligen stått vallhunden närmast, andra antaga flere stamföräldrar, minst två, nemligen för de större arterna en släkting till vargen, för de mindre schakalen, eller ett djur som mycket nära liknat honom. En tysk naturforskare, Fitzinger, antager till och med 7 från början olika typer; anmärkningsvärdt är dock att man ingenstädes funnit alla dessa lefvande i vildt tillstånd, och de skulle då antingen hafva utdött af sig sjelfva eller blifvit utrotade af människan. Att vissa racer kunna af sig sjelfva försvinna är väl bekant: sådant är förhållandet med de berömda Sankt-Bernhardshundarne; det ser ut som dessa ädla djur visste med sig att de nu mera äro umbärliga för människan, sedan hon lärt sig att krypa fram i jernvägstunlar under Alpernas rötter och icke längre behöfver med lifsfara klättra öfver deras snöfyllda pass. Men om hunden härstammat från flere stammar, måste racerna hafva mångfaldigat sig redan i de tider då människorna ännu voro fåtaliga och högst ofullständigt utrustade med medel

att bekriega den. Från de spekulatift bestämda 7 hufvudgrupperna härleder den nyssnämnda tyska vetenskapsmannen icke mindre än 200 arter och varieteter, hvilka alla blifvit tagna i menniskans tjänst, eller åt sig sjelfva lemnade ändå befrämja hennes ändamål. Såsom dragdjur användes hunden icke blott i den höga norden, bland samojeder, grönländare och eskimos, utan äfven i mellersta och södra Europa till lätta körslor, såsom att frakta mjölk och grönsaker till torgen, eller att bespara vandrande tyska gesäller besväret med forslingen af deras reseffekter; i de amerikanska slafstaterna har han beklagligtvis låtit af menniskan förleda sig att såsom blodhund blifva menniskans medbrottsling i den afskyvärda negerjagten; på gatorna i Konstantinopel och andra levantinska städer hålla de herrelösa hundarne ensamma polis och sörja för renhållningen, med hvilken den menskliga befolkningen i sin fatalistiska försoffning icke finner det lämpligt att inlåta sig.

Om hundens ålder såsom menniskans följeslagare hafva vi de mest talande vitnesbörd i språket; hans namn är gemensamt för nästan samtliga munarterna af den stora indoeuropeiska språkfamiljen. Ännu högre om möjligt stiga hans anor hos egyptierna, som afbildade honom bland sina hieroglyfer och balsamerade hans lik, af hvilka man ännu finner exemplar i grafvarne uti den heliga strömmens floddal. Racen är hufvudsakligen en schakallik, en vindhund och en stöfvere, hvilka former fullkomligt öfverensstämma med de ännu lefvande.

Ännu förekomma bland hieroglyferna, ehuru sällsyntare, tre eller fyra andra racer, hvilka dock knappast med säkerhet låta tyda sig. Så mycket ser man likväl, att hunden hos egyptierna varit använd till jagt, och att man redan den tiden brukade stympa hans öron. Liksom hos de gamla hinduerna, hvilka tidigt använde honom såsom vaktare af sina hjordar, var han omgifven af menniskornas tillgifvenhet och vördnad, till och med deras dyrkan. Märkvärdigt är att de semitiska folken, hvilkas förnämsta stammar idkade boskapsskötsel, ändå icke synes hafva betraktat honom med samma välvilja, efter som hans namn i dessa språk ofta nog är liktydigt med ett skällsord.

Asien kan med största sannolikhet betraktas såsom hemort för den tama hundens stam; detta ådagalägges icke blott af språ-

ken och traditionerna, utan äfven af den talrikhet hvarmed han ännu i dag förekommer i aflägsna orientaliska länder. I de äldsta minnesmärkena af europeisk odling äro hans spår sällsynta; bland fragmenten af påbyggnader har hittills blott en enda race blifvit funnen, till hvilken senare kommit andra former, uppenbarligen i sammanhang med den ökade folkförbindelsen med främmande länder. Professor Jetteles skiljer i sina forskningar öfver de äldsta kulturhundarne i Tyskland mellan två arter, hvilka han kallar brons-hunden och torfhunden. Han härleder dem från två ännu lefvande vilda samslägtingar, nämligen den förra från den stora, vilda schakalen, den senare från guldschakalen. Härmed förklaras emellertid icke den stora mängden öfriga racer, hvilka sins emellan äro så vidt skiljaktiga, icke heller den dödliga fiendskap som rader mellan de tama hundslagen och deras nyssnämnda vilda stamförvandter.

Hvad de öfriga vilda arterna af hundsläktet angår, så kunde det, sedan man en gång förvärfvat ett djur med så mångsidig användbarhet, icke komma i fråga att försöka tämja ett nytt af samma afdelning. Det fordrades utan tvifvel lång tid och utomordentligt tålmod, genom en lång följd af generationer, för att åstadkomma det tillfredsställande resultat som blifvit vunnit. Vargar, räfvar och schakaler äro alldeles icke svåra att tämja, såsom man kan finna af många exempel, och det hade mycket väl gått för sig att göra dem till husdjur; men äfven den längsta husliga uppfostran skulle säkert icke hafva förmått att gifva dem hälften af de dyrbara egenskaper hvilka vi känna hos hunden.

I motsats mot hunden, hvilken varit menniskans trogna ledsagare allt ifrån hennes barn-dom, är katten ett af de allra sista förvärfven för de menskliga hushållen, och ett af de få fyrfotadjur hvilkas ursprung med jemförelsevis stor säkerhet låter sig uppvisas. Från de asiatiska högländerna, der de flesta nu lefvande europeiska folkens förfäder i uråldriga tider bodde samdrägtigt till hopa, har intet i sitt språk bevarat kattens ursprungliga ariska namn: det nu både hos germaniska och romaniska stammar begagnade går icke ens till baka till grekiskan och latinet. I de öfverlevfor från de europeiska urinnevånarnes bostäder hvilka i våra dagar blifvit med så mycken ifver framdragna, dels ur hålör och träsk, dels

från sjöbottnarne, finnas inga rester af katten. Ehuru han i Egypten förekommer både bland hieroglyferna och de gamla minnesmärkena och såsom mumie i grafvarne, har han säkert ganska sent blifvit öfverförd till Europa. Äfven af den europeiska vildkatten, hvilken är bestämdt skiljaktig från den tama, förekomma i de äldsta boningarna få eller inga spår, liksom icke heller af lodjuret, och likväl förekommo säkert båda arterna i den tidens skogar. Förmodligen blefvo de för sin vildhet och skygghet föga jagade, och i alla händelser åtminstone icke begagnade till föda, efter som deras ben icke förekomma i afskrädeshögarne.

Såsom bekant höra världens starkaste listigaste och farligaste vilddjur till kattsläktet, lejonet, tigern, pantern, leoparden, lon, m. fl. Huskatten härstammar, enligt Rüppel, från den egyptiska katten. Först mot slutet af korstågen blef han allmänare i Europa; i den mon spannmålsodlingen utbreddes öfver dess mellersta och nordliga delar, blef han nödvändig såsom bundsförvandt åt människan, för att bekriga möss och rottor, en landsplåga som vid samma tid började öfversvämma vår verldsdel; från Europa hafva både rottor och katt i en jämförelsevis sen tid blifvit öfverförda till Amerika. Katten har hållit sig vida mera oberoende af domesticeringen än hunden och undergått långt färre förändringar. Det fins en mängd arter, hvilka hållas för sin sällsynta färg eller pels, den svartstrimmiga cyperkatten, den spanska, hvita, svart- och rödfläckiga, den med släpande silkesmjukt och hvitglänsande hår beklädda angoran, den kinesiska med hängande öron, o. s. v. Men alla dessa arter äro snarare att betrakta såsom leksaker och kuriositeter än såsom något annat, och deras värde, äfven såsom sällskapsdjur, ytterst ringa. Med högst sällsynta undantag äro de oförmögna af tillgifvenhet för särskilda personer, ehuru de hafva en viss smak eller benägenhet för samlefnad med människor i allmänhet. Hunden betraktar med misstroende och fientlighet främmande personer, äfven dem som vänligt nalkas honom; katten stryker sig smekande mot den förstkommande. Att den tama katten är en inföding i de tropiska länderna, synes bevisas af den omständigheten att han har svårt att vänja sig vid kolden. Man har försökt att öfverföra honom till den amerikanska kontinentens höggländer, till exempel Peru's och Quito's, men stam-

men har efter kort tid utdött. Hos de åkerbrukande asiaterna, hvilkas näringsmedel otvifvelaktigt äfven i äldsta tider angrepos af mössen, var han icke nödvändig såsom vaktare i visthusbodarne; vesslan, iltis och fararottan eller ichneumon hade hos de gamla hinduerna det förtroende som katten åtnjuter hos oss, att hålla dessa skadedjur på afstånd. Först senare, när fjederfäkulturn fick ett större omfång och en större betydelse för den husliga ekonomen, befunnos dessa djur mindre passande att hafva någon vaktgöring sig anförtrödd, och det var då som huskatten började användas i sin närvarande förrättning.

Utan all fråga var det ett af de allra viktigaste stegen i den menckliga odlingen då människan gjorde hästen till sin bundsförvandt och tjenare. Detta steg togs icke på en gång, åsnan var såsom riddjur och bärare af bördor flere århundraden äldre, och hon är ännu på många ställen att anse såsom hästens förelöpare. När och hvarst människan först tvang hästen till lydnad är icke bekant, men då hans namn är gemensamt i alla de indo-europeiska språken, och den ariska stammens äldsta litterära urkunder omtala honom såsom tämd, hufvudsakligen i egenskap af stridsdjur, så är det otvifvelaktigt att han redan i menckosläktets barndom var känd och begagnad till sitt närvarande ändamål. Endast kon och hunden äro äldre husdjur än han. Det är icke afgjort, huru vida hästen nu mera någonstädes finnes i sitt vilda tillstånd. Man anser honom härstamma från den mongoliska tarpanen, hvilken i stora flockar ströfvar omkring vid Aral-sjön, Tanfloden i södra Siberien, de stora mongoliska öknarne och det egentliga Mongoliet ända in emot Kinas nordvestra gräns. Men det är icke säkert att ej dessa hjordar, hvilkas beundransvärda samhälliga organisation i så hög grad väckt resandes beundran, härstammar från ursprungligen tama föräldrar, liksom händelsen är med de talrika skarorna på de sydamerikanska pampas, hvilka äro afkomlingar af de hästar som de europeiska invandrarne förde med sig, och som, när dessa drogo sig till baka, åter förföllo i naturtillståndet, på samma gång återtagande den ofantliga fruktbarhet som i det tama tillståndet går förlorad. Äfven i det inre af Australien hafva sådana förlupna eller öfvergifna hästar och nötkreatur förvildat sig och oaktadt det torra,

sparsamma ökengräset på senare tider så förökade sig att de nu bilda stora hjordar. Öfver allt hvar hästen är vild har han en märkvärdig skygghet för människan, kanske ett dunkelt minne af den tid då han var hennes slaf. De hålla sig till sammans i hjordar af flere hundra, hvilka åter sönderfalla i smärre horder, som anföras af de modigaste hingstarna, och de hafva alltid förposter utställda, hvilka gnägga sina signaler så snart kalmuckerna nalkas. Man har på Gotland och Öland exempel på förvildade häst-racer, ty ingen lärer påstå att hästen på dessa Östersjö-öar varit ursprungligen in-hemsk.

Vid Amerikas upptäckande var hästen fullkomligt obekant för de infödde, men likasom man i Europa och Asien träffat fossila rester af honom, förekomma sådana i Nordamerikas yngsta diluviala lager af sex olika arter. Dessa hafva således af några obekanta anledningar samtigen utdödt, utan att någon af dem blifvit tämd, och detta försvinnande har egt rum så långt till baka, att det utdöda djurslaget, hvilket dock genom sin storlek och sin ädelhet måste hafva gjort ett lifligt intryck på människosinnet, icke lemnat det ringaste spår uti infödingarnes erinring.

I Europa förekomma fossila lemningar af hästen redan i tertiärtiden och fortsätta sedan oafbrutet genom diluviallagren ända fram till den närvarande skapelsen, men af de mänskliga minnesmärken som blifvit uppgrädda ur jorden framgår icke med visshet, huru vida han af Europas äldsta bebyggare också varit tämd. Bland resterna af påbygggnader är han utomordentligt sällsynt; något oftare förekommer han i bengrottorna. Sannolikt infördes han ganska tidigt i nybyggerna; på sjöstränderna hade man mindre behof af honom än högre upp i landet. Att dömma af de historiska urkunderna, måste han först hafva blifvit tämd i Asien, sannolikt i de persiska högländerna, samt derifrån kommit med människans flyttningar dels till öfra Indien, der han i Gangesdalen var känd redan i Veda-tiderna, dels till Afrika, hvar-est han såsom stridshäst förekommer på de egyptiska monumenten från 18:de dynastien, d. v. s. omkring 1800 år före Kr. f.

I bibeln omtalas han icke förr än i sammanhang med Jakobs invandring till Egypten under de senare herdekonungarne; israeliterna förde med sig hästar, mot hvilka de

af egyptierna tillbytte sig spannmål. I Kaldeen var hästen, såsom man finner af de gamla skulpturerna, tidigt begagnad till krig och jagt, och det är nästan öfverraskande att israeliterna icke förr lärt känna honom. Längre fram blef han i Palestina ett högt värderadt husdjur, och man vet af bibeln att afvelshästar tidigt inköptes till höga pris för att underhålla de ädlare racerna.

Huru stor del människan haft i förändringen och förädlingen af detta djurslag behöfver här knappast antydast, och om äfven icke skiljaktigheten är så stor som hos hunden, så är likväl afståndet i storlek och bildning, från den lilla lurfviga öländingen, eller den skotska ponien, upp till den ståtliga vagnhästen, lika i ögonen fallande som olikheten mellan de särskilda racerna öfver hufvud, från det tunga Clydesdale-djuret, hvilket man, ehuru ännu med föga framgång försökt att införa i vårt landtbruk, samt den bredbringade franska Percheron, med hvilken det lyckats bättre, upp till den fina och sirliga men seniga och elastiska araben, af hvilken den engelska fullblodshästen är en afkomling.

Det skulle fordras en bok för att framställa detta nyttiga djurs verksamhet i hela dess vexlande och mångsidiga omfattning, i fall eljest en sådan framställning af hvad som är allbekant skulle anses vara af nöden. Endast så mycket vilja vi erinra, att likasom, enligt svensk lag, hustrun följer mannens stånd, så har hästen genom historiens lopp följt människans. Hans första uppträdande i historien var i sällskap med konungar och hjeltar; han gaf sitt namn åt ridderskapet — *la chevalerie* —, och ännu i dag bära de högsta hofitlarne ett minne från den tid då göromålen i de kungliga stallen medförde sociala utmärkelser. Vi kunna med trygghet säga att hästen ingriper så djupt i människans tillvaro att det odlade lifvet utan honom vore en omöjlighet.

Lika litet som om hästen veta vi när åsnan först blef använd i människans tjänst, men vi hafva redan sett att det skedde åtskilliga århundraden tidigare. Lika som hästen af ålder tillhörde de ridderliga ariska folkslagen, så var åsnan en älskling hos semiter och hamiter. Redan på deras äldsta minnesmärken, så långt till baka som 3,000 år före vår tideräkning, förekommer åsnan såsom människans egendom; Schaffra Auk betecknas på sitt grafmonument i Ghiseh såsom egare af 760 åsnor, och på andra graf-

var omtalas såsom en utmärkelse för de döde, att åsnor i hundra- eller tusental i lifstiden utgjort deras tillhörighet. Enligt några naturforskare skall åsnan lefva vild i Tatarskiets öknar, hvarest hon kallas *kulan*, under det att andra betrakta denna art såsom en annan än den tama. Så mycket är bestämdt säkert att åsnan af naturen tillhör det asiatiska höglandet och redan var tam när hon kom öfver till Afrika, hvars enhofvade djur menniskan icke underkufvade. Till och med de försök som i nyare tider blifvit anställda med dessa så vackert tecknade djur, zebbran och dess släktingar, hafva icke haft någon framgång, dock må hända i följd af brist på uthållighet och tjenliga medel.

Dum som en åsna är ett ordspråk i Europa, icke så litet orättvist, ty åsnan är af naturen hvarken dum eller ful: hon har blifvit sådan genom förakt, vanvård och misshandling under många generationer, men i orienten är hon ett vackert, kraftigt och ädelt riddjur. Åsnor synes hafva varit tidigt använda i krigen, då redan Herodotus berättar att det schytiska rytteriet flere gånger bragtes i ordning af åsnornas skriande i den persiska hären, så att det nödgades vända om. Såsom bekant är, hysa de flesta hästar en afgjord vedervilja mot åsnan. Det är icke otroligt att detta djur åter skulle kunna höjas genom ändamålsenlig behandling, och åsnan skulle då kunna blifva af stor nytta för den mindre kulturen, men i Europa har hon sannolikt ingen framtid, då hästen der redan intagit människorna till sin fördel. En bättre vård har blifvit egnad åt mulåsnan, bastarden af häst och åsna, och hon förtjenar det, emedan hon hos sig förklarar de båda föräldrarnes bästa egenskaper. I oländiga trakter är hennes steg säkrare än något annat lastdjurs, och hon är dertill särdeles billig att underhålla.

Från de enhofvade djuren öfvergå vi till de tjockhudade; bland de senare är det blott ett som blifvit människans fullständiga egendom, nemligen svinet, ty elefanten, ehuru på några ställen tämd, kan icke egentligen anses för ett husdjur. Af de semitiska folken ringaktas svinet, och hebréernas store lagstiftare hänförde det, såsom bekant, till de orena djurslagen, hvilkas kött icke fick begagnas till föda. Liksom alla tjockhudar älskar det fuktighet och trifs bäst på sådana ställen der det kan få vältra sig i dy, hvarigenom det skyddar sin ömtåliga hud mot stygnen

af besvärliga insekter. Det kan således icke hafva hört till de asiatiska platäländerna, der de europeiska nationernas förfäder hade sina äldsta bekanta boningsplatser. Med den tidigaste europeiska kulturen var det utan tvifvel samtidigt; det omtalas i de gamla nordiska sagorna såsom ett husdjur, och i påbyggnaderna finner man ben af två svinarter, nemligen det egentliga vildsvinet och ett som nu synes vara utdött, hvilket naturforskarna kalla torfsvin. Af deras lärda och skarpsinniga undersökningar synes framgå att denna djurart först varit jagad såsom vildbråd, innan det af påbyggnadsfolket gjordes till husdjur och göddes såsom matnyttigt. I en senare tid förvärfvades af dem ett nytt husdjur i afkomlingarne af det öfver hela Europa spridda vildsvinet, från hvilket det gamla europeiska hussvinet utan tvifvel härstammar.

När vildsvinets afkomma blef upptagen i det menskliga hushållet, kan naturligtvis icke med någon säkerhet utredas; icke heller är det möjligt att afgöra, huru vida icke de från öster invandrande folken kunnat medföra svinet, lika väl som de hade med sig hästen, hunden och färet. Endast så mycket är afgjort, att den vildsvinsart som för närvarande lefver i Europa, östra delen af Mindre Asien och de nordliga delarne af Egypten är fullkomligt likartadt med den art af hvilken ben förekomma bland påbyggnadsresterna.

Långt fram i den historiska tiden blef det europeiska hussvinet genom sjöfarande utbredt öfver hela den öfriga världen; på sina upptäcktsresor planterade de ut det på många öar i världshafvet, hvarest dess afkomlingar, åt sig sjelfva lemnade, starkt förökade sig och blefvo fullkomligt vilda. I långt senare tider infördes från det östra Asien det der inhemska siamesiska svinet, och genom krosning med dessa, samt en ändamålsenlig kultur i öfrigt, har man slutligen lyckats framställa dessa moderna underverk af matnyttighet, hvilka nästan förlorat förmågan att röra sig, men hos hvilka förmågan att omsätta födan i kött och späck blifvit till en underbar grad uppdrifven.

Hos maoristammen i Nya Zeeland och hos vildarne på andra öar i sydhafvet hafva moderna naturforskare funnit svinet såsom husdjur, troligen från den tid då de första europeiska upptäcktsresande besökte dessa öar. I Amerika infördes hussvinet först af de eu-

ropeiska invandrarne; det är bekant att mexikanerna kallade de af spaniorerna införda hästarne, hvilka likaledes voro dem obekanta, för stora svin.

Såsom husdjur trifs svinet ganska väl under alla luftstreck, må hända med undantag af den högsta nordan, och på långa sjöresor, då boskap, får, getter samt till och med höns och gäss lida af sjösjuka, låta svinen icke det ringaste bekomma sig. För att födan hos detta djur skall så väl betala sig som det gör, fordras en hög grad af sinneslugn, som aldrig låter störa sig af några motgångar. Goethe hade, såsom hvar man vet, en skarp iakttagelseförmåga och en genom studier vunnen förtrolig beaktenskap med naturen; att svinens endemonism icke undgått hans iakttagelse bevisar det bekanta stället i hans Faust, då den fulla studenten ger detta uttryck åt sin sällhet:

Nu mår jag så helvetiskt skönt,
Just som fem hundra suggor.

Vi sade i det föregående att svinets förnämsta samslägting, elefanten, icke kan betraktas såsom husdjur i egentlig mening. Oaktadt den höga intelligens som utmärker detta djur, med hvilken det under fångenskapen lätt uppfattar sitt förhållande till människan, sin herre, samt de många och ädla karaktersegenskaper på hvilka man har så många exempel, är det knappast tänkbart att elefanten kan komma att såsom husdjur stå människan närmare än för närvarande. Den nytta han gör sina herrar står i intet rimligt förhållande till kostnaden för hans underhåll. Sjelf ett aristokratiskt djur, hvilket röjes deraf att bland de vilda elefant-hjordanne är det alltid åldern som bestäm-

mer anförarskapet, följer elefanten människans stånd och vilkor, och i det moderna demokratiska samhället har han icke mycket mera att uträtta. I forna tider höllos elefanter vid de indiska furstarnes hof, förnämligast för jagtens och krigets ändamål; de brukas ännu, ehuru sällsyntare, såsom rid-djur vid stora tillfällen, och begagnas för sådant ändamål någon gång äfven af mycket högt uppsatta européer. I Siam och Cochinchina, liksom vid somliga hindutempel, hållas ännu elefanter på stat, bland hvilka särdeles de hvita äro högt ansedda och föremål för ett slags gudomlig dyrkan. På Ceylon såg en tysk resande helt nyligen elefanter användas vid vägbyggnadsarbeten, till hvilka de såsom slafvar släpade stora stenar, men till detta ändamål kan det ståtliga djuret aldrig blifva allmänare användt, då maskinkraften är en så mycket billigare och lydigare tjenare åt människan. Den afrikanska elefanten är större och starkare än den indiska; han uppnår en höjd af ända till 12 fot, en längd af 15, utom snabeln, och en vikt af nära 150 centner. Men han är också i samma grad vildare och svårare att tämja; dock är det bekant att han under romerska kejsartiden ofta nog såsom tam användes vid skådespelen i Cirkus. Såsom lyxdjur har han naturligtvis ingen plats utom dessa öfvermodets och yppighetens tider, hvilka aldrig skola återkomma; såsom slaf är han både för dyr och för farlig. Hans rol är en gång för alla utspelt, och han hör till de racer som försvinna. Han är icke heller någon bekväm granne för de sydafrikanska nybyggarna, och hans viktiga tandgarnitur är en allt för dyrbar lösegendom för att han skulle länge lemnas i fred för jägarnes kulor.

Blick på pressen.

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning har till betraktande upptagit de ofta hörda klagomålen öfver handtverksarbetarnes minskade skicklighet under den friare näringslagstiftningen och undersökt anledningarna dertill. De som drifva denna sats om aftagande yrkesskicklighet härleda förfallet deraf att yrkesidkarne icke längre kunna tillräckligt lång tid bibehålla sina lärlingar, och när man hänvisar dem till de många verkligt goda arbeten som utgå från verkstäder-

na, svara de att dessa härröra från det fåtal skickliga arbetare hvilka ännu finnas kvar från den gamla goda tiden, då man var tvungen att gå ut sin fulla tid »i läran».

Undersöker man nu närmare huru det förhöll sig under den gamla goda tiden, så är det icke odeladt ljusa sidor man upptäcker. Teoretisk underbyggnad till att leda de unge fattades mästarne, och lärlingarne fingo både första och andra året springa ärenden och uträtta göromål som alls icke tillhörde yrket.

Behandlingssättet både af gesäller och mästare har också gjort sitt till att minska arbetslusten hos de unge, och ännu en omständighet: huru vårdas de, huru bo de, och hvad har man gjort för deras, om än allra tarfligaste, välbefinnande? Svaret på dessa frågor, säger Handelstidningen, torde i flere fall blifva allt utom tillfredställande för arbetsgifvarne. »Handtverksmöten hållas, och de gamla mästarne, med burskapsbrevet på fickan, påyrka återinförandet af de gamla skråordningarna och de bestämde läroåren för ynglingar som egna sig åt handtverken, medan de yngre hålla före, att äfven om det vore möjligt att återupplifva dessa lagbestämmelser, skulle de dock icke höja yrkena. Och i sanning torde lagen i dessa fall förblifva en död bokstaf, så länge ej omdaningen har sitt stöd uti arbetet sjelft och hos arbetaren.»

Vissa handtverk hafva gått framåt, endast derigenom att en friare lagstiftning medgifvit personer utom handtverken att försörja sig med det arbete som inom dem bedrifves. Flere exempel derpå anföras, bland annat det stora framsteg som bokbinderiet gjort genom köpmännen.

Förr var det vanligt att kontorsböcker införskrefvos från utlandet, emedan de inhemska bokbindarne icke följde med sin tid och icke hade några lager, åtminstone ingen ting som kunde tillfredsställa kunderna. Då anlades bokbinderier af köpmän, hvilka införskrefvo materialier och arbetsmaskiner samt anställde skickliga undervisare, och yrket vann derpå.

Hela den moderna tidens sträfvande går ut derpå att skaffa aktning åt kroppsarbetet; detta sträfvande vinnes endast genom att gifva värdighet åt arbetaren. Den gamla tiden hade ett onekligt godt, nemligen att lärlingen då lefde såsom medlem af mästarens familj. Denna vana har nu upphört, ty mästarne mena sig icke hafva något skäl att vidare taga emot lärningar, då de icke längre hafva några band på dem, eller kun-

na hindra dem att löpa sin väg och på annat håll göra sig till godo det lilla de kunnat lära. Derföre lemnas dem kostpengar, hvilka förtäras i hemmet och *der användas att mätta många munnar.* »Så inträffar att lärlingen kommer svulten till verkstaden och går derifrån uttrötad, utan att under dagen hafva fått kan hända ett enda ordentligt mål.» Om vi ej misstaga oss, har det onda som Handelstidningen här påpekar vunnit en ganska allmän utbredning: den lilla lärlingen, som behöfver alla de små medel han kan förvärfva till utveckling af sina egna kropps- och själskrafter, har blifvit ett lefvebröd för sin omgifning, och frukten af detta missförhållande blir olycka för honom sjelf, utan att bringa välsignelse i de familjer som ockra på hans späda krafter. Följande sats, som Handelstidningen uttalar, förtjena att allmännare behjertas.

»De som vilja yrkesbildningens höjande skola helt säkert vinna detta mål vida säkrare med ett godt behandlingssätt än med de band som möjligen kunna ernås genom skärpta lagbestämmelser. Spörjer man nu burgna föräldrar, som gerna ville sätta sina barn i en lära, hvarföre de ej göra detta, så blifver vanligen svaret: att deras känneedom om huru lärlingarne hafva det, och huru de vanligen behandlas, afhåller dem derifrån.

Vill man förändring härutinnan, så finnas medlen hos handtverkarne sjelfva. Påfånga skola alla möten blifva, der man blott vill spjerna emot tidsandan samt vädja till lagen, i stället för att gå den väg som pligten utpekar, nemligen en god behandling i förening med ett rätt användande af de unges tid och krafter. Men går man in på denna väg, skall det snart bli nytt lif i våra verkstäder, och de unge arbetarne, utrustade med god skolunderbyggnad, hvilken under lärotiden ännu mera kan odlas i goda tekniska läroanstalter, skola danas till män som hedra yrkena.»

Strödda underrättelser.

Bidrag till republiken Liberias historia. I våra uppsatser om Aschantifolket hafva vi i förbigående vidrört den bekanta negerrepubliken; det stora intresse som för närvarande fäster sig vid vestra kusten

af Afrika föranleder oss att upptaga följande ytterligare detaljer, hvilka vi funnit i ett nyss utkommet arbete af Richard Oberländer, (Von Senegal, Benguela, Leipzig 1874).

Efter föredömet af den engelsk-afrikanska

institutionen bildade sig i december 1816 i Nordamerikas förenta stater en förening af unionens mest ansedda män under benämning af «det nordamerikanska kolonisationssällskapet». Föreningen höll sin första högtidliga sammankomst den 1 januari 1817. Vid denna tid ofredades Förenta staterna i hela sitt omfång af stora massor negerslafvar, som i de sorgligaste omständigheter och utan medel till ärlig utkomst ströko omkring öfver allt i staterna; den nya föreningen fattade nu det beslutet att, så vidt möjligt, återföra dessa negerhorder till deras afrikanska hem samt erbjuda medel och tillfälle till återresan åt hvar och en som sådant önskade. Till att uppsöka en passende plats för nybygget sändes de båda presterna Samuel Mills och Ebenezer Burgess såsom sällskapets ombud, med uppdrag att för detta ändamål beresa vestra kusten af Afrika. Sedan de i England sorgfälligt inhemtat underrättelser, och den der varande styrelsen fäst deras uppmärksamhet på Sherbro Land, ankommo de i mars 1818 lyckligt till Sierra Leone och seglade derifrån till den närbelägna Sherbro-ön. De trodde sig här finna en lämplig plats för sitt förehafvande, köpte ett betydligt landstycke af konungen öfver ön, och anträdde återresan efter 5 veckors uppehåll på stället. Mills dog under öfverfarten, men Burgess återkom lyckligt till Amerika och förmådde förbundsregeringen att på det allvarsammaste understödja koloniseringsplanen. Följaktligen skickades i februari 1820 presten Bacon, läkaren Crozer och en mr Bankson såsom regeringens kommissarier till Afrika med 88 svarta utvandrare, hvilka tills vidare skulle slå sig ned på ön Campelar, icke långt ifrån Sherbro. Men under inflytande af den inbrytande regntiden, och i följd af öfveranstängning vid urlastningen af de medförda varorna, ådrogo sig de hvita agenterna sjukdomar, hvilka för två af dem slutade med döden, och fjerdedelen af de svarta männen dukade inom få månader under för klimatfebern. De öfverlevande 66 negerna valde en af sig själfva till anförare, Daniel Coker, en klok och erfaren man, som förde dem till ön Sherbro, hvars lågländthet gjorde ön till en icke mycket sundare boningsplats än den der de först landat. I början af följande året kom ett nytt skepp med 40 utvandrare, under ledning af tre andra hvita män, af hvilka likväl två dogo under loppet af året, och den tredje flydde till baka till Amerika. Då erbjöd sig dr Ayres att taga

nybygget om hand; han blef också mot slutet af 1821 sänd till kolonisternas hjälp och bragte dem först på deras rätta plats. Ungefär 100 sv. mil sydost om Sierra Leone utskjuter en udde, cap Mesurado, med en landtungta af 3 mils längd och $\frac{1}{2}$ mils bredd, som är ett af de sundaste ställena i hela vestra Afrika. Fransmän och engelsmän hade redan fäst uppmärksamhet på stället och velat köpa sig jord till anläggande af faktorier för slafhandeln, men en gammal vidskepelse afhöll höfdingarne från att lyssna till deras förslag. Ayres öfvervann deras betänkligheter, afslöt handeln och visste, då de infödda cheferne sedermera blefvo ångerköpte, att modigt och beslutsamt försvara sina rättigheter. Hit församlade han i medlet af påföljande året sina kolonister, och stället erhöi namnet Liberia, eller De fries land, emedan det var ämnadt att bebos och besittas af befriade slafvar; den nyanlagda staden kallades Monrovia, till minne af presidenten Monroe i Förenta staterne, under hvars regering anläggningen skedde. Vid udden är en förträfflig hamn, bildad af Mesuradoflodens utlopp, hvilken är segelbar fle. e mil uppåt. Landets fruktbarhet är så stor att europeiska trädgårdsfrön uppskjuta redan tre dagar sedan de blifvit sädde, och våra vanliga trädgårdsböner växa till öfver tre fots höjd utan stöd, med nära fotslånga skidor. Slätten omgifves af täta palmskogar, kaffe och bomull växa vilda, riset och sockerröret odlas med stor framgång, men jordens första afröjning är mödosam, ty den är betäckt af ogenomträngliga busksnår, öfver hvilka höja sig gigantiska träd, hvilkas grenar äro som en fast vägg, omväfda och inspunna med slingerväxter. Det fins knapt en liten öppen plats af några alnar, och dertill är marken betäckt med ett högt gräs, hvilket lika fort uppskjuter som förtorkas och derefter bildar ett djupt lager, i hvilket det är lifsfarligt att våga sig in. Endast här och der finner man en slingrande fotstig, som lemnar rum för blott en man i sender; en sådan väg liknar en tunnel, ty buskar och slingerplantor äro sammanväxta öfver honom. Der grundades nu på stranden af Mesurado, nära dess utlopp, staden Monrovia. Det inköpta landet var omkring 4 svenska kvadratmil; hvarje gift nybyggare erhöi ett par tunnland för sig sjelf, ett för sin hustru och något deröfver för sina barn, samt härtill ett väl timradt trähus. Men äfven denna kolonisering mötte många svåra hinder, och Ayres

blef flere gånger tvungen att resa till baka till Amerika, för att återställa sin angräpnings helse, dock kom han alltid åter, medförande nya hjälpmedel och nya kolonister: 1823 hade han 100 fria negrer med sig. Tillika med honom, och när Ayres var i Amerika, ensam, regerade den dugtige och energiske presten Ashmun. Han var född i staten Newyork 1794, hade studerat vid flere högskolor och derunder fattat ett lifligt intresse för de svartes sak. I augusti 1823 ankom han till Liberia med 15 lösköpta slafvar och 35 kolonister, just i rätt tid för att rädda nybygget från en stor fara. De kringboende stammarna hade nemligen begripit att denna anläggning med tiden skulle göra en ända på slafhandeln, och hade derföre föresatt sig att tillintetgöra den; men inom sjelfva nybygget, med dess af många olika stammar sammansatta befolkning, rådde fullständig anarki, emedan hvar och en ville regera. Då uppträdde Ashmun först såsom styresman och lagstiftare öfver de vilda hoparne, lät i största hast bygga hus för befolkningen och uppföra en mur omkring staden. Midt under hans rastlösa arbete öfverfölls han tillika med sina 50 sista kolonister af klimatfebern och såg från sjuksängen sin hustru bäras till grafven. Då emellertid ett anfall af vildarne var att befara hvilken dag som helst, infann han sig på de feberfria stunderna vid muren, pröfvade arbetet, mottog berättelser, uppmuntrade de modlöse och ledde hela företaget. Knapt var hälften färdig, förr än plötsligen 800 vildar i fullt raseri inträngde i staden. Ashmun hade blott 35 någorlunda vapenöfvade soldater, men han ledde angreppet med en sådan öfverlägsenhet, att fienderna blefvo tillbakaslagne med ansenlig förlust, och när de om några veckor kommo till baka dubbelt så starka, hade Ashmun visserligen endast 28 stridbara kämpar, men lyckligtvis låg ett amerikanskt krigsskepp just då i hamnen, hvars manskap förstärkte hans lilla armé, och vildarne jagades åter med stor förlust på flykten. Till skydd mot dylika öfverfall i framtiden bygde matroserna en liten fästning, äfven som en sundare bostad för agenten, och sedan dess hafva vildarne icke vidare företagit något angrepp. Om ett par år förminskades äfven dödligheten, jorden började bära rika skördar, och Monrovia växte till en rätt betydande stad; två vackra kyrkor och fem skolor upprättades, ett antal friköpta negerlafvar upptogs såsom fria innevägnare,

154 nya svarta invandrare förökade koloniens befolkning, och dess område utvidgades. De både präktiga floderna Mesurado och San Paolo begränsade i norr och söder landet, som i vester erbjöd odlingstillfällen till nästan obegränsadt omfång. År 1826 kom en skara nya svarta invandrare till Liberia under ledning af negermissionären Hutton; denne medförde en tryckpress, hvilken genast sattes i verksamhet, för att äfven på detta sätt befrämja Afrikas borgerliga och religiösa bildning. Vidsträckt vandringar företogs längs efter kusten, för att noggrannare lära känna landet, upptäcka slafhandlarnes gömslen och inleda vänliga förbindelser med de närboende stammarna. Efter hand uppstodo hundratals större och mindre landt gårdar, och koloniens handelsförbindelser med Amerika tilltogo i vikt. Befolkningen började småningom finna sig väl i det nya hemlandet och med större flit begagna de erbjudna bildningstillfällena. Alla nybyggarnes barn och $\frac{2}{3}$ af de fullvuxne besökte skolorna, en missionsförening stiftades 1827, och den räknade snart ett halft hundratals verksamma medlemmar. En af de första svarta invandrarna, Lott Carey, utmärkte sig i synnerhet genom sin duglighet och utnämndes snart till koloniens vice agent, hvilket viktiga uppdrag han med stor duglighet förvaltade ända till sin kort derefter inträffade död.

(Slut n. g.)

Pressens fruktbarhet. Det fins förmodligen intet land i världen så rikt på tidningar som den unga staten Wisconsin i Norra Amerika, hvilken ända till 1836 endast var ett indianområde och knappast ännu har öfver 1,500,000 inbyggare, hvaraf en god femtedel äro tyskar. Men staten räknar redan icke mindre än 160 tidningar, af hvilka ganska många äro dagliga. Tjugotvå af dem utgifvas på tyska språket.

Innehåll:

	Sid.
Svenska kyrkan och missionsverket	113.
Bidrag till våra husdjurs historia	120.
Blick på pressen	125.
Strödda underrättelser:	
Bidrag till republiken Liberias historia, m. m.	126.